

RAZGLEDI

IKARUS Z BLATNIMI KRILI

(Pogled na hrvaško poezijo 20. stoletja)

I

Scientizem našega časa nas polagoma spreminja v norce abstrakcij: čedalje teže se upiramo prekletstvu posploševanja. Celó v področja, kjer vladajo čudovit nered nepomembnega, nedoslednost in neodgovornost posebnega, božanska svoboda osebnega, raztrgane tangente čudaškega, kjer je kršitev zakona edini trajni zakon; še v te čiste vire zmešnjave prodira zadušljivo blato nedvoumnosti, pošast eksaktnosti — Dalijev lik Žene s predali; mitološka zver končne formule: enoglavi zmaj posplošenja.

Počasi tavamo za tem aerodinamičnim zmajem in njegovimi svečeniki. Tavamo na svoj grešni, človeški način tako počasi, da je razdalja med nami vse večja — zmaj pa se še svetlika v daljavah prihodnosti kakor velikansko fluorescenčno božanstvo; mi že ne moremo drugače, kot da vanj slepo verujemo, kot smo verovali v Boga — zmaj namesto nas kroji podobo sveta.

Vsakdo po svojih možnostih žrtvuje nenasitnemu božanstvu: postavljamo se v pregledne vrste, redimo ga z majhnimi posplošitvami. Pitamo ga navdušeno, kot bi upali, da bo lepega dne obrnil svoj, v prihodnost obrnjeni gobec, in nas požrl kot vrsto serviranih slaščic in v svojem želodčnem soku umesil iz nas testo nadčloveštva, ne da bi nas opazil v enem izmed svojih galaktičnih obrokov zvezd, ki mu hrustajo med zobmi eksaktnosti.

Poezija, nemir nešteti svetov, ki se nenehno obnavljajo, nestalna obrobna meglica današnjega duhovnega neba, vse to je od nekdaj pomenilo neukrotljiv, čudovito brezploden upor, osebno nepreračunljivo protestno kretnjo zoper »trde okove resničnosti« in je še danes odpor proti hladni higienski astronomiji našega časa. Da, celo v poeziji pogosto govorimo o zvezdah prve in druge vrste, o plejadah in konstelacijah, še vedno pa ni in tudi še kmalu ne bo nebesnega zemljevida, na katerem bi bila začrtana geometrija duha.

Ko pišemo o poeziji, ko pišemo o tem, kar se tako pretirano, tako samozavestno imenuje »znanost o književnosti«, si mi otroci iz dobe reda ne moremo kaj, da ne bi delali nasilja, čeprav nezavedno, nad morda še edinim zares človeškim krikom proti nasilju; res počnemo to morda nezavedno, morda samo po analogijah, izposojenih iz zvezdoznanstva, a vendar.

Ko pišemo o hrvaški poeziji dvajsetega stoletja, ko se sprašujemo, kaj je v tem bogatem makrokozmu pesniških svetov skupnega, ali je v njem kakšno časovno in narodnostno pogojeno bistvo, ki nam dopušča, da obravnavamo to poezijo v okviru evropskega ustvarjanja kot posebno enoto, (kot na primer obravnavamo delo kakšnega avtorja), se brez moči zavedamo, da jo obravnavamo kot predmet sistematizacije, da jo šabloniziramo v Prokrustovi postelji ene možnosti in iščemo v njej prav nasprotno od tega, kar bi bilo treba iskati: v svojem bistvu se namreč manifestira in neskončno darežljivo ponuja prav s svojo drugo platjo — s pisanostjo, z mnogovrstnostjo, enkratnostjo, izvirnostjo neopredeljivih, avtohtonih osebnosti svojih tako različnih ustvarjalcev, osamljenih iskalcev v »pokrajinah domišljije«.

Kot prvo, splošno oznako poezije tega stoletja, moramo predvsem poudariti pomanjkanje skupnega imenovalca, bogato razvejano deblo, pravljično jablano, ki jo poznamo iz izročila starih, v botaniki neukih pomorščakov in na kateri vsaka veja rodi drugačen sad.

Korenina tega debela nedvomno sega skozi vse številne geološke katastrofe in zmede naše narodne zgodovine do bogate podlage stare hrvaške književnosti v Dubrovniku in drugod po Dalmaciji, do anonimnih ljudskih pesmi, do nabožnih »sekvenc« narodne cerkve, do naše, z arabskimi črkami pisane poezije. V posameznih obdobjih zgodovine bi bilo koreninje včasih skoraj zamrlo, v predahu med zgodovinskimi sušami in nevihtami pa je pognalo nove poganjke.

Konec prejšnjega stoletja je nastal tak zastoj, pa ne zaradi nasičenosti fin de siècla, temveč zaradi ubožanja tal. Obdobja, ki se začne potem z osamljenim in gigantskim likom Kranjčevića in seže vse do današnjih dni, ne moremo poimenovati drugače kot *drugi prerod* (da ga ločimo od prvega, ilirskega). To obdobje je po stvaritvah in po številu pomembnih ustvarjalcev najbogatejše v zgodovini hrvaške poezije, edino, ki se lahko meri z dubrovniško-dalmatinskim obdobjem in je poleg njega najbolj organsko po notranji strukturi, pomembno tako po vrhunskih stvaritvah kot po splošnem literarnem nivoju.

Obdobje je kratko — sedem desetletij — toda ker nam je najbližje, smo ga pripravljani na drobno razbiti s periodizacijami: čeprav imajo številni poskusi periodizacije te dobe svoje opravičilo, se mi vendar zdi, da leže razlogi teh periodizacij bolj zunaj literature — svetovni vojni, padci držav, revolucija, hladna vojna — kot pa v sami poeziji. To je eden izmed vzrokov, da ponovno nasprotujem uporabi termina »med vojnama«, čeprav se je pri nas zakoreninil tako zlahka in brez vzroka.

Nič drugače tudi ni z delitvijo na generacije: ta koristi preglednosti obdobja, niti pri eni delitvi pa ne smemo pozabiti na enotnost duha, merila vrednosti in ciljev prizadevanj, in uporabimo spet znanstveno terminologijo — na strukturo drugega preroda. Če nam bo sreča mila in se bo to stoletje nekako pretoklo do konca, se nam bo prva polovica tega stoletja že tedaj zdela nedeljiva celota, kakor se nam zdi danes dubrovniško-dalmatinska književnost.

Ena izmed značilnosti drugega preroda, pogojena v tem vzdevek, je ta, da je močno obarvan s hrvaškim narodnim duhom, kot se kaže še v razmeroma bogati politični in programski poeziji, prav tako kot pomeni, če analogno nadaljujem, narodno-prerodni duh obvladuje tudi dubrovniško-dalmatinsko literaturo in se kaže v tem, da naš jezik zamenja italijanskega z latinskim — sicer paradokсно, toda spet podobno kot v Dubrovniku, hkratno približevanje kozmopolitskemu, evropskemu. To samo še ponovno potrjuje, da je lahko samo samostojen organizem enakopraven član večje skupnosti, da članstvo v njem ne pomeni izgube samostojnosti, temveč njeno potrditev. Tam, kjer je naša poezija bolj naša, bolj ljudska, tam je tudi bolj evropska.

Ceprav hrvaški pesniki po mnogih značilnostih sodijo med kozmopolitska, evropska gibanja, šole in smeri, čeprav so v neposredni in očitni zvezi z najpomembnejšimi modernističnimi vrenji, z avantgardo in ekstremnimi eksperimenti, se ves čas zavedajo, da niso vojskovodje vodili naroda v njegovem boju za obstanek, temveč pesniki, zato tudi v njih vidimo neprestano vračanje k prvotnim virom, k narodnemu, tradicionalnemu, prizadevanje k političnemu, pedagoškemu, sentimentalnemu in patetično nacionalnemu, prosvetiteljskemu.

Nenehno se zavedajo, da jih je malo in so zelo potrebni; zdi se, kakor da narodni duh v njih hrani spomin na nedavno zamiranje, žvotarjenje, zaostalost. Zato se pri mnogih močno kaže ta čudna, včasih groteskna mešanica konservativnega in tradicionalnega po eni ter avantgardističnega po drugi strani.

Ta zveza, imenujmo jo antejska, katere težo nenehno in tragično občutijo naši najvidnejši pesniki, nosi v sebi klico dvojnosti: po eni strani (to je sumljiva prednost) jih varuje pred slepo ulico ekstremnosti, pred neplodnim tavanjem v izumetničenih skrivnostnih sferah, kjer je naraven konec negacija umetnosti, pred brezumjem pogumnih; zato opažamo, da so — eksperiment, formalna finesa, artistični *tour-de-force*, bizarnost zaradi bizarnosti, eksotika in eksces v hrvaški poeziji v glavnem obrobni, nikoli osrednji pojavi, vedno bolj v tehnično-oblikovnih posameznostih kot pa v celotni usmerjenosti dela, osebnosti ali gibanja — po drugi strani pa pomeni nedvomno obremenitev, zarjavelo sidro, ki v pesniku samem, v ozračju okrog njega, v odnosu med njegovim delom in okolico ustvarja nenehno čuječnost, stalno potrebo, da se ozira nazaj na prehojeno pot, logičnost in zdravo, razumsko upravičenost naslednjega koraka, potrditev koristnosti »za nas«, oviro poleta.

Ko govorimo o hrvaški poeziji 20. stoletja, moramo, čeprav še tako neradi, nujno govoriti o sociologiji literature malega naroda: martiriju pesnika v njegovem večnem in nerešljivem sporu z bogovi se pridružuje še martirij lkara, kateremu literarne potrebe malega naroda — kajti čuti se ne le pripadnika, temveč tudi stražarja narodnosti — nalagajo popolnoma določene naloge, naročilo družbe, neposredno »angažiranost«, ki vlečejo njegova krila nazaj k zemlji. In z redkimi izjemami je zgodovina hrvaške poezije v socialnem smislu zgodovina mučenicov, upornikov, ki se boje zadnjega upora, vizionarjev, ki se boje popolne odtrganosti od tal, mučeniških Prometejev, razbitih otrok časa.

Toda poleg te popkovine, ki varuje dete, pa ga lahko tudi zaduši, poleg te nujne omejitve, se v tej poeziji ne oglašajo le domači odmevi, temveč tudi izvorni glasovi evropske moderne: od simbolizma in ekspresionizma do surovih disonanc povojnih let; prvikrat po obdobju dubrovniško-dalmatinske književnosti preneha akutno »zamudništvo« z velikanskimi koraki Kranjčevića, Matoša, Šimića, Krleža in Ujevića (ob teh velikanskih korakih, naporu in begu pred blatom so pogosto ostali praznih rok, osebno veličino so dosegali šele spotoma, ob robu družbenega dela, v redkih trenutkih sprostitve) se je razdalja zmanjšala in tako imamo danes v Mihaliću in Slamnigu res sodobna pesnika, ne le sodobna samo za nas, s petdesetimi leti zamudništva za Evropo, temveč sodobna v *Weltgeistu*, v okviru današnje svetovne literature, ki postaja vse bolj organsko in vsebinsko kozmopolitska. Šele s to pesniško generacijo je sklenjen pakt z Evropo; resda v družbi angleških ali francoskih, poljskih in ruskih vrhov ti pesniki ne zavzemajo kakšnega visokega mesta, toda nikakor niso anahronizem, kot so ti bili pogosto tudi največji pesniki naše preteklosti: veličasten anahronizem.

Morda nismo daleč od resnice, če trdimo, da pri tem nedvomno igra veliko vlogo ne le bogat razvoj naše poezije zadnjega pol stoletja, temveč tudi določena utrujenost, okostenelost avantgardizma pa tudi določena dezorientacija v evropski literaturi, postopno vračanje k tradiciji po strahovito hitrem in vihravem predoru v neraziskana področja Novega in da na to zbliževanje vpliva specifičnost naše poezije, njena tradicionalnost, beg pred ekscesi, nenehna pričujočnost zveze z nacionalno podlago, strah, da ne bi izgubili tal pod nogami.

Dejal sem, da se drugi prerod začenja s Kranjčevićem. Za našo poezijo pomeni Kranjčević to, kar v okviru svetovne književnosti pomenita angleška romantika in Baudelaire, obsežna v istem človeku. Njegova poezija prav otipljivo izžareva nečloveški napor — hrvaško verzifikacijo tega časa je popolnoma zarasel plevel romantične plehkosti, surova je in nedorasla za prometejski in samorastniški razmah njegovega talenta. Njegov »vers rude et grossier« prav simbolično kaže usodo hrvaškega pesnika — Ikara z blatnimi krili. Kranjčević bo v našem zgodovinskem panoptiku naše literature ostal tak, kot da ga je izklesal Meštrović: patetično prenapet, tragičen v svoji strašni moči, včasih prav grotesken v mukah svoje veličine. Poleg tega, da je plačal dolg romantiki, konvencionalnemu patriotizmu, poceni klišejem časa, je na začetku nove plejade hrvaških pesnikov kot prerok in upornik, svečenik nove vere, prav kristusovski lik na koncu razpada nekega gnilega sveta.

Nedvomno lahko ugotovimo Kranjčevićevo delež pri ustvarjanju brezkompromisnega, do tragike zaostrenega uporništvu v mnogih manjših pesnikih, kot je na primer Polić-Kamov, ki v Kranjčeviću najde osnovo za svojo patetično »estetiko grdega«, toda njegovega mogočnega vpliva ne moremo prav oceniti, če ne ocenimo ustvarjanja njegovih učencev: Kranjčevićevo neposredna zveza s Krležo, drugim velikim borcem in upornikom, rušilcem mitov in prometejcem naše literature (kajpak ne samo v poeziji), saj je skrajšal rušenje sveta, ki ga je Kranjčević načel, je ena značilnih in bistvenih strukturalnih linij te dobe.

Drugi duhovni oče preroda je brez dvoma A. G. Matoš; v prerod je vnesel artizem, obrtniško dognanost in kriterij vrednosti; obnovil in moderniziral je verzifikacijo in dikcijo, v svojem ustvarjanju je prvi simbolično združil obe značilnosti preroda — poudaril je obenem zvezo z narodnim, in to ne s poceni domovinskimi frazami, temveč s pravo hrvaško politično poezijo, in kot neutrujen baklonosec in propagator zveze z Evropo in revolucijo modernosti v literaturi. Tudi on je, tako kot Kranjčević, zaradi svoje didaktične vloge, zaradi strašne oddaljenosti od okolice, plačal bridek davek, plačal s pravo veličino svojega, na vse strani razpršenega talenta: Matoš kot pesnik in kot pisatelj ne živi le v lastnih besedah, temveč tudi v besedah svojih posnemovalcev in učencev.

V tem zgodnjem revolucionarnem obdobju je največji pesnik Vidrić, prvi resnično čisti lirik v hrvaški poeziji vse od Bunića-Vučičevića. Morda prav zaradi svoje virtuoznosti v obvladanju glasbe jezika, neprevedljivosti v jezik kritike ali, mimogrede rečeno, v tuj jezik, zaradi čistosti in izbranosti svojega talenta, zaradi preziranja naročil družbe, zaradi svoje posebnosti, ta Verlaine naše male literature še vedno ne najde dovolj odmeva v dvoranih našega Pantheona.

Če se dotaknemo le bistvenih pojavov preroda, naletimo sedaj na dve monumentalni osebnosti naše poezije, na A. B. Šimića in Tina Ujevića; v njiju se je duh preroda morda najbolj približal uresničitvi veličine. Njunega pomena še ne moremo zajeti v celoti, ker seže prek nas v prihodnost. Asimilacija ekspresionizma pri prvem ali simbolizma pri drugem, njuna domača verzija evropskih gibanj, vse je le postranska stvar. Zdi se, kot da se v svojih medsebojnih nasprotjih dopolnjujeta v spektru nove poezije: prvi je s svojo klasično čistostjo, disciplino, skrajno preciznostjo in jasnostjo programa očiten primer moderne

obsedenosti z artizmom, medtem ko je drugi eruptiven, neskončno bogat, na videz tradicionalen v obliki, mojster magije jezika, brezobziren nasprotnik plehkosti in pomeni mistično temino »diktature fantazije« — obadva pa sta požrtvovalna svečenika nove religije, religije umetnosti.

V primeri s svojima velikima predhodnikoma Kranjčevićem in Matošem nista toliko narodna kot moderna pesnika, ne toliko razbijalca idolov in upornika, kot graditelja in iskalca. Sta prva dejanska sadova preroda.

Posebno mesto v tej obilni žetvi zavzemajo Krleževe *Balade Petrice Kerempuha*, ilustracija naše teze o dvojnosti v razvoju naše poezije: upornik in rušilec išče za potrditev svojega uporništva zgodovinsko analogijo, upravičenost, dobesedno narodno osnovo, in v sijajnem artističnem tour-de-force, v ustvarjanju umetnega, samo navidezno zgodovinskega jezika, torej popolnoma modernističnem postopku, najde nacionalno epopejo.

V rokah teh neusmiljenih vrtnarjev, ki so kakor vihar poruvali plevel, obrezali suhe veje, se je drevo hrvaške poezije bogato razcvetovalo, razraslo v številne vejice in obrodilo najrazličnejše sadove: kmečka preprostost Tadijanovičevega izraza, lirski poezija Cesarića, metafizična tradicionalnost Krkleca se približujejo zdaj enemu, zdaj drugemu polu dvojnosti, vendar se zmerom zavedajo zveze z matičnim deblom.

Vitalnost in trajnost svojega preroda je deblo hrvaške poezije dokazalo v strašni nevihti druge svetovne vojne; nanjo je odgovorilo s klasično čistostjo in jasnostjo Goranove *J a m e* in spevnostjo Kaštelanovih *T i f u s a r j e v*; prav tako pa tudi v povojnem ledu, saj ga je (prva med drugimi) pomagala odtajati Vesna Parun, ko je materinsko negovala zamorjene popke.

In končno se v plejadi povojnih pesnikov prerod najmočneje manifestira v pesnikih Mihaliću in Slamnigu. Slamnig je morda doslej največji artist naše poezije, najbolj drzen eksperimentator v jeziku, v tematiki, obliki, pesnik svežega, izvirnega duha, večno nov, veder ekvilibrist, ki bo morda imel v naši poeziji tako vlogo, kot jo ima v angleški in ameriški Ezra Pound: vlogo asimilatorja širokega spektra evropske tradicije, ki jo k nam uvaja (poleg Ujevića je največji mojster, kar se tega tiče) in vlogo aktualizatorja naše lastne.

Mihalić je trdna pesniška arhitektura določenega programa, poezija upiranja, aktualni komentar temu času, torej poezija idej, toda vselej pesniško realiziranih. V tem, na videz brezkompromisnem modernistu, se zdi, kot da je nastala sinteza — res po malem deziluzionirana, pesimistična, popolnoma nepatetična sinteza — uporniškega, odpadniškega, heteričnega elementa vse naše nove poezije.

Ce od te dvojice pesnikov potegnemo genealoško črto v preteklost, lahko rečemo, seveda globalno in metaforično, da je Slamnig nadaljevalec A. B. Šimića, Mihalić nadaljevalec Ujevića, dvojnost, ki se končno izraža v poeziji, ne v dnevnih klišejih.

Obadva sta veji istega debla. Toda deblo je z njima razširilo krošnjo v nova obzorja, kjer diha čistejši zrak in kjer plačuje vse manjši davek blatu. Onadva sta po merilih, po duhu, po stvaritvah naša prva evropska pesnika po starem dubrovniško-dalmatinskem kozmopolizmu.

Antun Šoljan

Prevedla M. P.